

stand rooms bisschop ter wille te zijn en toont hij zich tegenover iedere criticus tot aanpassing bereid. Deze kameleontische houding spreekt uit al zijn werken en brieven. Zijn in de correspondentie en in de *Politica* expliciet aangeprezen levenswijze *rore fraudis aspersus* ('met een druppeltje bedrog bespenkeld') heeft hij ook in *De Constantia* in praktijk gebracht. Als hij nadrukkelijk 'in eigen woorden' zijn definitie van het noodlot geeft (I 19), blijkt hij Boëthius en/of Thomas van Aquino nagenoeg over te schrijven. Om zijn eigen originaliteit goed te doen uitkomen, verzwijgt hij in zijn inleiding het voorbeeld van Boëthius. Het gedicht tot God, waarmee de dialoog besluit, is ongetwijfeld ook bedoeld om aan het lezerspubliek een blijk van persoonlijk godsvrucht te geven, maar vloeit allerminst voort uit de inhoud van de dialoog zelf. Lipsius' tijdgenoten merkten al schamper op dat hij de laatste persoon was die over standvastigheid had moeten schrijven.

Zijn gehele carrière vertoont een dergelijke kameleontische of, zo men wil, machiavellistische instelling. In de loop van zijn leven wist hij zich in de meest uiteenlopende geestelijke milieus te schikken: hij was (leek) luthers met de lutheranen te Jena, gereformeerd en republikeins te Leiden, rooms en monarchistisch te Leuven. Deze houding heeft tot op de dag van vandaag tot verhitte discussies aanleiding gegeven. In de recente biografie van Coornhert van de hand van H. Bongers (1978) herhaalt de auteur met nadruk de eeuwenlange verwijten van karakterloosheid en hypocrisie, die aan het adres van Lipsius geuit zijn. Lipsius heeft ook aloude en recente verdedigers gevonden. Van Belgisch-roomse zijde wordt zijn levenshouding als 'irenisch' geprezen. Ook heeft men hem 'spiritualistisch' genoemd in die zin, dat hij, zoals óók uit de correspondentie kan worden afgeleid, de innerlijke vereniging met God centraal stelde en in diepste wezen onverschillig stond tegenover dogmatische verschillen tussen kerkgenootschappen. Alle op Lipsius toegepaste kwalificaties lijken niet zozeer oorzaken als wel gevolgen te zijn, en wel van een karakterstructuur die hem persoonlijk eigen was én door de hachelijke tijdsomstandigheden werd ontwikkeld. Als men zijn lyrische lofzang op de tuin leest (II 2), krijgt men de indruk dat hij het meest gevoelig was voor het epische reisprincipe 'leef in het verborgene', maar, door zijn talenten en door de tijdsomstandigheden tot een actief, publiek leven gedwongen, de stoïsche standvastigheid oprecht gezocht heeft. Dit boek heb ik in de eerste plaats voor mijzelf geschreven, zegt hij in zijn voorwoord bij *De Constantia*.

Uit alle gegevens over zijn leven blijkt dat hij een zeer aimabel man geweest is, met alle positieve en negatieve kanten verbonden aan het tegen elke prijs aimabel willen zijn. In een brief aan Torrentius (p. 152) geeft hij zelf een verklaring voor zijn draaierige en veinzende houding: angst om te kwellen. Voorts was zijn schrijven, denken en leven voortdurend op het publiek gericht en door en door pragmatisch, ook ten bate van eigen naam en carrière. Zoals vaker bij dergelijke 'retorische' personen voorkomt, lijkt hij bij wisselende situaties zichzelf ontrouw te zijn, maar is toch trouw aan zichzelf in die zin, dat zijn persoonlijkheid uit verschillende personae bestaat. Lipsius heeft bovendien in zijn meest ontvankelijke jaren een autoritaire jезуіetenopleiding ondergaan, die door haar systematische kadaverdiscipline de ontwikkeling van de eigen persoonlijkheid kan verstikken. Wellicht is bij hem een innerlijk gezagsvacuüm gebleven, waardoor hij zich in zeer uiteenlopende milieus aan zeer uiteenlopende autoriteiten conformeerde. Alleen een volledige biografie over hem zou meer licht op deze raadselachtige persoonlijkheid kunnen werpen. Zijn verdedigers tonen de neiging om hem, op grond onder meer van zijn irenische houding en verzoeningsgezindheid, met Erasmus te vergelijken, bij voorkeur met enige welgekozen, lovende citaten uit de monografie van de historicus Huizinga over Erasmus. Een verdere vergelijking zal zeker vruchtbaar zijn. Wel zal men dan ook Huizinga's these over de grote en de kleine Erasmus in de beschouwing moeten betrekken. Er valt over te twisten of Lipsius de grootheid van Erasmus heeft geëvenaard. Diens kleinheid lijkt hij voornamelijk overtroffen te hebben.

In zijn 'Voorbehoud als voorwoord' bij de tweede druk van *De Constantia* uit 1585 spreekt Lipsius over een vijftal verwijten die hem door critici gemaakt zouden zijn. In het algemeen was zijn verhandeling te weinig christelijk; in het bijzonder protesteerde men tegen zijn verheerlijking van de juiste rede (*recta ratio*), tegen zijn visie op het noodlot en de vrije wil, tegen zijn opvatting dat goddelozen 'om hun eigen bestwil' gestraft worden (een argument vaak gebruikt door katholieken en protestanten om het doden van ketteren te rechtvaardigen), en tegen zijn veroordeling van de emoties. Deze vijf bezwaren zullen wij achtereenvolgens kort bespreken.

De ontvangst van de dialoog werd overheerst door de vraag of een synthese tussen de Stoa en het christendom mogelijk was. In het voorwoord bij de tweede editie van Seneca's werk (1529) vermeldde Erasmus al met nadruk dat op bepaalde punten de